

Zidni oslik svetišta župne crkve sv. Antuna pustinjaka u Slavetiću: prilog poznavanju opusa slikara Antuna Archera

Jasmina Nestić

Jasmina Nestić
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest umjetnosti
Zagreb, I. Lučića 3
jasmina.nestic@gmail.com

Izvorni znanstveni rad / Original
scientific paper
Primljen / Received: 10. 08. 2014.

UDK:
75 Archer, A.

DOI:
<http://dx.doi.org/10.17018/portal.2014.8>

SAŽETAK: Zidni oslik svetišta župne crkve sv. Antuna pustinjaka u Slavetiću, obnovljen 2011. godine, nastao je najvjerojatnije u posljednjem desetljeću 18. stoljeća. U njega je uklopljen i iluzionirani retabl koji s drvenim tabernakul oltarom (1791.) čini pomno osmišljenu kompoziciju, skladno uklopljenu u iluzionističkim oslikom vizualno izmijenjenu arhitekturu svetišta. Prema njegovim karakteristikama, kao i komparacijom sa zidnim oslicima u župnoj crkvi sv. Nikole u Hrašćini i župnoj crkvi sv. Ivana Krstitelja u Zagrebu, slavetički zidni oslik možemo autorski približiti slikaru Antunu Archeru, kao pretpostavljenom suradniku iz radionice štajerskoga slikara Antona Jožefa Lerchingera.

KLJUČNE RIJEČI: župna crkva sv. Antuna pustinjaka, Slavetić, zidno slikarstvo, iluzionirani retabl, Antun Archer, 18. stoljeće

Prvotnu kapelu sv. Antuna pustinjaka u Slavetiću dala je sagraditi obitelj Oršić na svojem posjedu koji je dobila 1486. godine darovnicom Matije Korvina.¹ Kapela je bila filijala Župe Petrovina sve do 1661. godine, kad je na molbu Baltazara Oršića te dozvolom biskupa Petra Petretića osnovana slavetička župa, a kapela je postala župnom crkvom.² Od tada je crkva doživjela brojne preinake u arhitekturi i opremi.³ Danas u Slavetiću nalazimo jednobrodnu crkvu s trostrano zaključenim svetištem, s dvije međusobno povezane kapele na sjeveru, jednom kapelom i sakristijom na jugu,⁴ sa zvonikom u osi na zapadu i pred njim građenim predvorjem. Stilska slojevitost njezine opreme postupno se razotkriva u konzervatorsko-restauratorskim radovima, koji se u crkvi izvode od 2004. godine do danas, pod nadzorom nadležnog Konzervatorskoga odjela u Zagrebu. Godine 2011., u povodu 350. godišnjice utemeljenja župe u Slavetiću, u cijelosti je otkriven i obnovljen iluzionistički oslik svetišta, unutar

kojega je uklopljen i na zidu naslikani retabl glavnoga oltara. On s drvenim tabernakul retablom, postavljenim na prizidanu menzu, čini cjelinu oltarne nadgradnje nastale potkraj 18. stoljeća, pomno osmišljene i izvedene, koja je skladno uklopljena u zidni oslik cjelokupnoga svetišta te u današnje vrijeme prezentirana.

Opis zidnoga oslika i njegovi vizualni učinci na arhitekturu svetišta

Svetište crkve čini pravokutni prostor s trostranim zaključkom, široko lučno rastvoren prema kapeli na sjevernoj strani te s ulazom u sakristiju na južnoj strani. Zaključni zid, koji je na bočnim stranama rastvoren dvama prozorima, u gornjoj zoni oblikuje se u konhu, a cjelokupni je prostor svetišta svoden nepravilnim stiješnjanim križnim svodom sa zaglađenim pregibima. Sve zidne plohe svetišta prekrivene su iluzionističkim oslikom tako izvedenim da vizualno mijenja njegovu arhitekturu, koju proširu-

1. Svetište župne crkve sv. Antuna pustinjaka u Slavetiću (snimila J. Nestić, 2014.).
 Sanctuary of the parish church of St. Anthony the Hermit in Slavetić (photo by J. Nestić, 2014)

je, povisuje i prošupljuje (sl. 1). Na središnjem dijelu zaključnoga zida naslikan je retabl oltara, čiji se tanki i vitki stupovi uzdižu bočno od menze, skladno vizualno rubecći drveni tabernakul oltar. Stupovi nose gređe koje je izrazito blisko upravo onome s tabernakul oltara – srodno je profilirano, s polukružno povijenim segmentom u sredini. Nad gređem se uzdiže visoka atika koju gotovo u cijelosti ispunjava iluzionirana slika s prikazom sv. Antuna pustinjaka (opata), u sivom monaškom habitu s kukuljicom na glavi, pokleknutoga unutar pustinjačkoga pejzaža. Na stijeni njemu slijeva nalaze se otvorena Knjiga, drveni križ i lubanja, a iza njega zdesna nalazi se svinja, koja simbolizira demone požude i proždrljivosti te je znak svečeve pobjede nad kušnjama i grijehom, kao i njegove uloge zaštitnika stoke.⁵ Na vrhu atike je zlatna kruna ispod koje se bočnim stranama atike razastire tkanina svečanoga zastora. Vizualna uklopljenost drvenog tabernakul oltara s iluzioniranim retablom očituje se ne samo u njegovim odmjerenim dimenzijama spram oslika nego i u oblikovnim karakteristikama, u kojima oslik prepoznajemo kao svojevrsni slikani okvir drvenom oltaru. Bitno je pritom naznačiti da je izvorno oltarna menza bila udaljena od začelnoga zida pa se oko oltara moglo obilaziti.⁶ Bez

druge slikane figuralike i bez ornamenata, iluzionirani retabl svojom se donekle reduciranom i jednostavnom arhitekturom, zajedno s drvenim tabernakulom, skladno uklopio unutar malih dimenzija zamjetno niskoga svetišta. Premda je zaključni zid svetišta izvana trostran, u unutrašnjosti je gotovo izgubio tu karakteristiku, što fizičkim (pre)oblikovanjem zidova, to jest blagim zaglađivanjem pregiba zida i formiranjem svodne konhe najvjerojatnije novom žbukom nanesenom prije oslika,⁷ što „postavom“ iluzioniranoga retabla. Naime, arhitektura retabla šira je od središnje plohe trostranoga zida, a njegova se atika vrhom djelomično proteže na svodnu plohu (konhu), stoga takva slikana struktura optički omekšava građenu arhitekturu začelnoga zida dodatno je zaobljujući.

Na krajevima bočnih zidova svetišta naslikani su masivni kanelirani pilastri koji nose gređe – ono na južnome zidu kontinuiraju cijelom širinom, a na sjevernom je prekinuto lukom otvora prema kapeli – koje je iznad njih u obratima. Na te pilastre oslanjanju se polukružni lukovi u bazama svoda te lepezasti segmenti arhitekture koji raščlanjuju niski pojas iluzionirane arhitekture svoda. Najveća površina svodne plohe je pak iluzionističkim oslikom optički dokinuta te široko rastvorena prema

2. Antun Archer (pripisano), Sv. Antun Padovanski u slavi i Presveto Trojstvo, zadnje desetljeće 18. st., župna crkva sv. Antuna Pustinjaka, Slavetić (snimila J. Nestić, 2014.).

Antun Archer (attributed to), St. Anthony of Padua in Glory and the Most Holy Trinity, in the 1790s, the parish church of St. Anthony the Hermit, Slavetić (photo by J. Nestić, 2014)

prizoru sv. Antuna Padovanskoga⁸ u slavi s Presvetim Trojstvom, ispunjenim nebeskim pejzažom i anđelima, unutar formata gotovo simetrične izdužene kartuše razvedenih rubova (sl. 2). Raširenih ruku u gesti potpunoga predanja, svetac kleči na jastuku od oblaka koji neuvjerljivo podupire anđeo u dopojasnom prikazu. Iznad njih su uskovitlani oblaci na koje su posjednuti Bog Otac i njemu

zdesna Isus Krist, koje nadlijeće Duh Sveti u obliku bijele golubice. Prizor je ponešto približenoga kadra, s protagonistima koji ga u većem dijelu skladno ispunjavaju, a uz nakupine od oblaka koji ga prenapučuju, sasvim je malo mjesta za prizor plavetnila neba prema visini i smještaj pokojeg malog anđela. Sve preostale površine uskoga pojasa slikane arhitekture na svodu, kao i plohe u zoni

3. Antun Archer (pripisano), Sv. Antun Pustinjak, atika glavnoga oltara, zadnje desetljeće 18. st., župna crkva sv. Antuna Pustinjaka, Slavetić (snimila J. Nestić, 2014.).

Antun Archer (attributed to), St. Anthony the Hermit, the main altar attic, in the 1790s, the parish church of St. Anthony the Hermit, Slavetić (photo by J. Nestić, 2014)

4. Antun Archer (pripisano), atika Oltara Presvetog Srca Isusova (izvorno Oltar sv. Barbare), zadnja četvrtina 18. st., župna crkva sv. Nikole, Hrašćina (snimila J. Nestić, 2014.).

Antun Archer (attributed to), attic of the Altar of the Most Holy Heart of Jesus (originally St. Barbara's Altar), in the 1790s, the parish church of St. Nicholas, Hrašćina (photo by J. Nestić, 2012)

5. Antun Archer (pripisano), Sv. Antun Pustinjak, glavni oltar, zadnje desetljeće 18. st., župna crkva sv. Antuna Pustinjaka, Slavetić (snimila J. Nestić, 2014.).

Antun Archer (attributed to), St. Anthony the Hermit, the main altar, in the 1790s, the parish church of St. Anthony the Hermit, Slavetić (photo by J. Nestić, 2014)

6. Antun Archer (pripisano), Sv. Augustin, glavni oltar, 1792., župna crkva sv. Ivana Krstitelja, Zagreb (snimila J. Nestić, 2014.).

Antun Archer (attributed to), St. Augustine, the main altar, 1792, the parish church of St. John the Baptist, Zagreb (photo by J. Nestić, 2012)

zida svetišta, ukrašene su raznobojnim ukladama raznih uzoraka, a cvjetni nizovi krasi slikane štukaturne okvire prozora te uklade u bazama svoda.

Optičke transformacije građene arhitekture svetišta postignute su, dakle, iluzionistički slikanom arhitekturom s najvećim efektima na svodnoj plohi. Slikana arhitektura,

to jest cjelokupna slikana struktura, pretvorila je nisko svetište crkve u blago razvedenu arhitekturu zanimljivih višebrojnih ploha, izrazito dekorativnog učinka. Iako su u pojedinim slikanim segmentima izostali logični arhitektonski odnosi nužni za uvjerljive vizualne učinke, većina oslika i promišljeni detalji odaju namjeru i spretnost da se

7. Antun Archer (pripisano), detalj atike glavnoga oltara u kapeli sv. Križa, 1787., župna crkva sv. Ivana Krstitelja, Zagreb (snimila J. Nestić, 2014.).

Antun Archer (attributed to), detail of the main altar attic in the Holy Cross Chapel, 1787, the parish church of St. John the Baptist, Zagreb (photo by J. Nestić, 2012)

8. Antun Archer (pripisano), detalj iluzionirane arhitekture svodnoga oslika, zadnje desetljeće 18. st., župna crkva sv. Antuna Pustinjaka, Slavetić (snimila J. Nestić, 2014.).

Antun Archer (attributed to), St. Anthony the Hermit, a detail of illusionistic architecture on the vault painting, in the 1790s, the parish church of St. Anthony the Hermit, Slavetić (photo by J. Nestić, 2012)

slikani elementi prikazuju kao stvarni volumeni u prostoru. Tako se oslikom, primjerice, želi predočiti da je (iluzionirani) retabl oltara zaista postavljen ispred zaključnoga zida svetišta, na što ukazuju krajevi njegova gređa i svečana tkanina, koji prekrivaju rubove slikanih okvira prozora sa svake strane bočno od njega, a istaknuto sjenčanje i snažno bačene sjene, posebice arhitekture u bazama svoda, čine slikanu strukturu plastičnijom, to jest stvarnijom.

Problem atribucije i kontekst narudžbe zidnoga oslika

Segment iluzioniranoga oltara, to jest slika sv. Antuna pustinjaka na njegovojatici, prvi se put u zapisima vizitatora spominje 1821. godine kao izvedena *in muro al'rinfrisco*, a pritom se navodi i da je novi drveni tabernakul oltar nabavljen 1791. godine.⁹ U spomenutom zapisu ne bilježi se naslikani retabl ili oslikano svetište crkve, ali možemo pretpostaviti da se vizitator tom prilikom osvrnuo samo na iluzioniranu oltarnu sliku titulara crkve, budući da se ona nalazi na istaknutom mjestu u svetištu. Takva nova oltarna organizacija, načinjena od iluzioniranoga i tabernakul retabla, zamijenila je dotadašnji drveni retabl, koji je bio bogat skulpturama te s oltarnim slikama sv. Antuna pustinjaka i njegova svetačkoga imenjaka, sv. Antuna Padovanskog.¹⁰ Stoga odabiru sv. Antuna Padovanskog za prikaz na svodnome osliku svetišta, osim u poveznici svečeva imena s titularom kapele, u prilog ide upravo i svojevrсно sjećanje na taj stariji glavni retabl s oltarnim slikama dvojice svetih Antuna.

S obzirom na poznatu nam dataciju drvenog tabernakul oltara (1791.),¹¹ njegovu uklopljenost s iluzionistički naslikanim retablom te ujednačenim stilskim karakteristikama slikane cjeline, možemo pretpostaviti da je zidni oslik nastao najvjerojatnije istovremeno s drvenim oltarom ili oko 1791. godine te ga s velikom sigurnošću možemo datirati upravo unutar posljednjega desetljeća 18. stoljeća, u vrijeme župnikovanja Petra Senicaja (župnik od 1777. do 1804.).¹² U prilog toj dataciji idu i srodni oslici nastali u posljednja tri desetljeća 18. stoljeća, koji su autorski povezani sa slikarom Antunom Archerom. O njemu nam je poznato da je vjenčan 1778. godine u crkvi sv. Ivana Krstitelja na Novoj Vesi,¹³ da je 1804. godine kupio kuću na Opatovini¹⁴ koju njegova udovica prodaje 1807. godine,¹⁵ što ukazuje i na to da je te godine zasigurno pokojan. U našoj znanstvenoj literaturi A. Archera prvotno spominje Janko Barlé u tekstu o župnoj crkvi sv. Ivana Krstitelja na zagrebačkoj Novoj Vesi, u kojem među majstorima djelatnima na gradnji i opremanju te crkve bilježi i slikare *Lerchinger i Antun Archer*,¹⁶ nažalost ne otkrivajući izvor toga podatka. Taj navod ujedno je i prvo zapisano svjedočanstvo na kojem se temelji pretpostavka o poveznici štajerskoga slikara Antona Jožefa Lerchinger (Rogatec?, oko 1720. – nakon 1787.) i A. Archera. Daljnja istraživanja u pogledu detektiranja Archerova opusa provela je i objavila Mirjana Repanić-Braun, koja ga je prepoznala kao jednog od autora oslika novoveške crkve (1787., 1792.)¹⁷ i oslika u crkvi Sv. tri kralja u Kominu (između 1776. i 1780.),¹⁸

9. Antun Archer (pripisano), Krist u limbu (detalj), 1787., kapela sv. Križa, župna crkva sv. Ivana Krstitelja, Zagreb (snimila J. Nestić, 2014.).

Antun Archer (attributed to), Christ in Limbo (detail), 1787, the Holy Cross Chapel, the parish church of St. John the Baptist, Zagreb (photo by J. Nestić, 2012)

10. Antun Archer (pripisano), Bog Otac (detalj), zadnje desetljeće 18. st., župna crkva sv. Antuna Pustinjaka, Slavetić (snimila J. Nestić, 2014.).

Antun Archer (attributed to), God the Father (detail), in the 1790s, the parish church of St. Anthony the Hermit, Slavetić (photo by J. Nestić, 2014)

u pojedinim dijelovima oslika (ujedno i iluzioniranim oltarima) u crkvi sv. Nikole u Hrašćini¹⁹ i crkvi Presvetog Trojstva u Visokom (između 1761. i 1795.),²⁰ u osliku nad pjevalištem crkve Majke Božje Jeruzalemske na Trškom Vrh.²¹ Ona je također s pravom pretpostavila da je Archer određeno vrijeme bio u Lerchingerovoj radionici i zaposlen s njim na angažmanima diljem Hrvatskoga zagorja.²² Tome u prilog idu prepoznavanje Archerova udjela u zidnim oslicima koji se vezuju upravo uz Lerchingera ili njegovu radionicu, korištenje istih grafičkih predložaka u djelima tih slikara, ali i formalna obilježja Archerova slikarstva u kojima uzore pronalazimo upravo u Lerchingerovoj maniri.²³ Možemo samo pretpostaviti da nakon Lerchingerove smrti (oko 1787.), a možda i prije, Archer djeluje kao samostalni slikar, ponekad i sa suradnicima proizašlima iz istoga slikarskoga okruženja. Iz objavljenoga popisa Archerove imovine (1808.) vidljivo je da je slikar bio dobro opremljen grafičkim predlošcima, pomoćnim materijalima i alatima te da se bavio i štafelajnim slikarstvom.²⁴ Također, iz arhivskih dokumenata saznajemo da je bio djelatnik i kao polikromator drvenih oltara – 1798. godine sa svoja dva suradnika zaposlen je na polikromaciji bočnih oltara sv. Petra i sv. Josipa u župnoj crkvi Presvetoga Trojstva u Legradu.²⁵

I na slavetičkom osliku jasno prepoznajemo karakteristike koje ga povezuju s navedenim oslicima pripisanim Archeru. Naime, slavetički naslikani retabl je u svojoj nacrtnoj shemi i tipologiji izrazito srodan s naslikanim retablama bočnih oltara u župnoj crkvi u Hrašćini, u brodu uz trijumfalni luk – oltar Presvetog Srca Marijina (izvorno oltar Blažene Djevice Marije) i oltar Presvetoga Srca Isusova (izvorno oltar sv. Barbare) – koje prema stilskim karakteristikama možemo datirati okvirno unutar posljednja dva desetljeća 18. stoljeća.²⁶ Izrazito je bliska arhitektonska struktura tih retabala, posebice u snažnim kraćenjima gređa slikanoga s pogledom odozdo, s polukružno povijenim segmentom gređa u sredini, atikom s istovjetno oblikovanim vijencem u vrhu volutno uvijenim te istanjenim volutnim trakama koje ju bočno rube (sl. 3 i 4). Srodnosti s drugim Archeru pripisanim djelima prepoznatljive su i na figuralici protagonista slavetičkoga oslika. Tako je primjerice fizionomija sv. Antuna s atike slavetičkoga retabla izrazito bliska onoj sv. Augustina s naslikanoga retabla glavnoga oltara u crkvi sv. Ivana Krstitelja na zagrebačkoj Novoj Vesi (sl. 5 i 6). Karakteriziraju je široko čelo, pomalo tužni pogled, oči na vanjskim kutovima povinute prema dolje, usukani obrazi i uska čeljust s mekano oblikovanom staračkom

11. Antun Archer (pripisano), anđeo sa svodnoga oslika svetišta, zadnje desetljeće 18. st., župna crkva sv. Antuna Pustinjaka, Slavetić (snimila J. Nestić, 2014.).

Antun Archer (attributed to), an angel from the painted vault of the sanctuary, in the 1790s, the parish church of St. Anthony the Hermit, Slavetić (photo by J. Nestić, 2014)

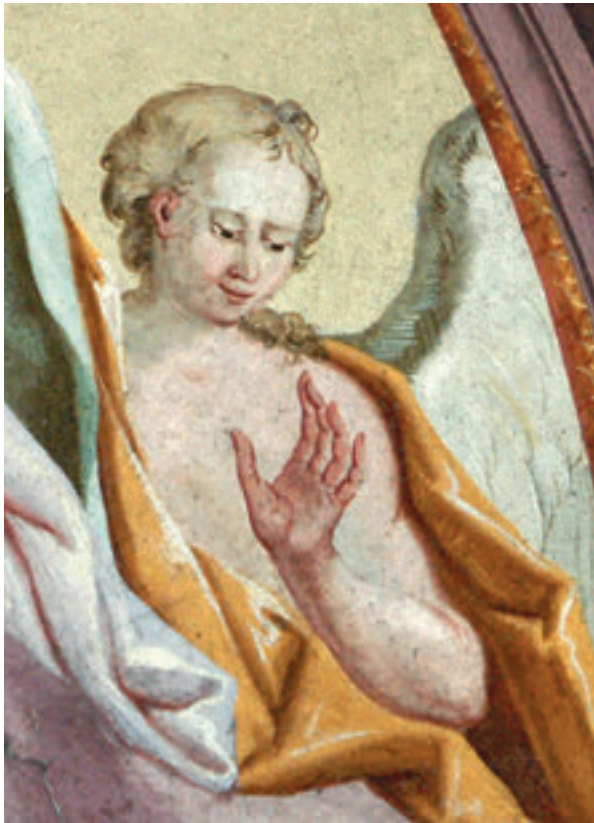
12. Antun Archer (pripisano), anđeo sa svodnoga oslika kapele sv. Izidora, unutar zadnja dva desetljeća 18. st., župna crkva sv. Nikole, Hrašćina (snimila J. Nestić, 2014.).

Antun Archer (attributed to), an angel from the vault painting of St. Isidore's Chapel, within the last two decades of the 18th century, the parish church of St. Nicholas, Hrašćina (photo by J. Nestić, 2012)

bradom – srodnu fizionomiju prepoznajemo i na brojnim licima s bočnih zidovima svetišta novoveške crkve, kao i na pojedinim protagonistima zidnoga oslika kapele Sv. Križa u istoj crkvi. Slično su slikane i meko oblikovane ruke svetaca, s desnicom elegantno položenom na prsa, a i u oblikovanju njihovih halja prepoznaje se srodna logika nabora i pada tkanine. Na Archera kao mogućeg autora slavetičkoga oslika ukazuje i svodni oslik svetišta na kojem je prizor, to jest granice otvora svoda, rubljen pozlaćenim okvirom sa stiliziranim ukrasima karakterističnim za Lerchingera, a poslije i oslike koji se pripisuju njegovoj radionici i Archeru. I specifična slikana arhitektura u bazama svoda, lepezasti kanelirani slikani nosači, oblikovani su poput onog s atike oltara u kapeli Sv. Križa novoveške crkve (sl. 7 i 8), a slične elemente, iako u reduciranom obliku, nalazimo i u bazama svodova nad svetištima spomenutih crkava u Hrašćini i Zagrebu. Na svodnom prikazu, unatoč slabijoj očuvanosti slikanoga sloja, mogu se očitati dinamično oblikovane halje Boga Oca i Krista (sl. 2), višestruko pregibane i snažno uzviltane; takav tretman zamjećujemo i na Kristu starijega oslika pripisanog Archeru u kominskoj crkvi, ali i na prikazu Krista na zapadnom zidu kapele Sv. Križa u crkvi na zagrebačkoj Novoj Vesi, datacijom bližem slavetičkom osliku. Na licu Boga Oca u Slavetiću prepoznajemo i mnoga lica s oslika kapele u novoveškoj crkvi, poput onoga s prizora *Krist u limbu*, unutar iluzioniranoga retabla (sl. 9 i 10) – karakteriziraju ih zaobljena visoka čela, približene očne duplje, izdužen nos zaobljena vrha. Izrazito je vješto naslikan anđeo koji pridržava oblak i sv. Antuna Padovanskog na slavetičkom svodu, smjelo kadrom rezan niže od pasa te u izrazito profinjenoj pozi. Možemo pretpostaviti da je za

rješenje te figure slikaru poslužilo gotovo ili već isprobano rješenje, na što ukazuje i srodnost te poze s pozom anđela na svodu bočne kapele u župnoj crkvi u Hrašćini, kao i njegove zadaće – pridržava oblak i na njemu sv. Izidora i sv. Maricu (sl. 11 i 12). Međutim, oni ne dijele blisku fizionomiju i kvalitetu izvedbe, pri čemu je slavetički anđeo ipak bliži anđelu na osliku svoda kapele zagrebačke crkve sv. Ivana Krstitelja (sl. 13), mekano oblikovana lica i kose specifično straga povezane tako da mu uvojniti pramenovi padaju preko ramena – tretmanom prepoznatljivim na više protagonista zagrebačkog oslika.

Slikana arhitektura slavetičkoga svoda u svojoj strukturi pokazuje načela koja prepoznajemo i na svodovima spomenute kapele sv. Izidora u hrašćinskoj crkvi te u svetištu crkve u Zagrebu. Nju karakterizira izrazito čvrsta, zatvorena iluzionirana arhitektura u bazama svoda ukrašena raznobojnim ukkladama i cvjetnim nizovima – koja vizualno svod zamjetno povisuje – te široko rastvaranje svodne plohe prema nebeskom krajoliku koji gotovo u cijelosti ispunjavaju slikani protagonisti. Iz slikane nebeske sfere na slavetičkom osliku u stvarni se prostor pak ne sunovraćuje anđeo u akrobatskoj pozi koji pridržava cjelokupan prizor, kao što je to slučaj u hrašćinskoj kapeli pa i mnogim Lerchingerovim svodnim oslicima, a ni bilo koji lik svojim kretnjama ne prelazi okvir prikaza. Pritom je nebeski prostor jasno odvojen od svijeta unutar građene arhitekture svetišta i bez izravne interakcije, a približeni kadar prizora, koji propušta tek malo pogleda u nebesku visinu, osnovno je sredstvo koje kod promatrača ipak doživljajno snažno povezuje te dvije sfere – stvarni i slikani prostor. Cjelokupni dekorativni repertoar i kolorit slavetičkoga oslika blizak je onome na osliku svetišta novoveške

13. Antun Archer (pripisano), anđeo sa svodnoga oslika kapele sv. Križa, 1787., kapela sv. Križa, župna crkva sv. Ivana Krstitelja, Zagreb (snimila J. Nestić, 2014.).

Antun Archer (attributed to), an angel from the painted vault of the Holy Cross Chapel, 1787, the Holy Cross Chapel, the parish church of St. John the Baptist, Zagreb (photo by J. Nestić, 2012)

crkve. Slikani motiv *rocaillea*, koji je snažno zastupljen na oltarima i oslicima koji se pripisuju Lerchingeru i njegovoj radionici, u Slavetiću gotovo potpuno zamire te ga nalazimo samo još u donjim zonama zidova, poput svojevrsnih aplikacija na naslikanim ukladama. Te raznobojne uklade ujedno postaju glavno dekorativno sredstvo i motiv plitke raščlambe zidne površine, a njihove plohe razigrane su slikanim urezima ili točkama. Dekorativnosti pridonosi i slikom predočena plastička obrada preostalih površina – pilastru su izvedeni s dubokim kanelirama, a u kanelirama friza mali su zlatni prutići koje nalazimo i na lepezastim nosačima na svodu.

Premda Archerov angažman na njemu pripisanim djelima ostaje arhivski nepotvrđen,²⁷ prepoznavanjem srodnih karakteristika na razmatranim zidnim oslicima oblikovao se svojevrsni pretpostavljeni slikarev opus koji služi i kao polazište za njegovo daljnje proširenje. Archeru su, dakle, autorski već načelno pripisani spomenuti zidni oslici u Zagrebu, Kominu, Visokom i Hrašćini, a njegovu slikarsku maniru prepoznajemo i na razmatranom osliku svetišta slavetičke crkve.²⁸ Međutim, zbog vidljive autorske heterogenosti na pojedinim navednim oslicima, najopreznije je pretpostaviti da je na nekima od njih bio zaposlen i nama

neznani slikar suradnik ili da su oni rad Antuna Archera i njegove radionice.²⁹ Ponajprije zbog slabije očuvanosti slavetičkoga svodnog prizora, teško je prepoznati je li on djelo jednoga slikara ili se i na njemu može odrediti više slikarskih ruku. S obzirom na iskazanu srodnost slavetičkoga oslika posebno prema osliku u crkvi sv. Ivana Krstitelja u Zagrebu, možemo smatrati da su oba rad iste slikarske radionice ili rezultat iste slikarske suradnje, u kojoj zasigurno prepoznajemo i slikara Antuna Archera. Spram srodnih zamisli koje primjerice nalazimo i unutar opusa A. J. Lerchingerera i njegove radionice u župnoj crkvi sv. Kuzme i Damjana u Kuzmincu (prije 1778.)³⁰ i župnoj crkvi sv. Ivana Krstitelja u Koprivničkom Ivancu (između 1768. i 1778. godine),³¹ slavetički oslik pokazuje da je Archer zasigurno baštiniio pojedina iskustva Lerchingerova slikarstva, ali se njegova manira odmiče od lerchingerovski razvedenih oltarnih arhitektura, rastvaranja svoda u prepletu zida i prošupljenja, važne uloga ornamenta u omekšavanju arhitekture i postizanju dekorativnosti. U razmatranim slikanim strukturama pripisanim Archeru zamjećujemo zamjetan utišaj dinamičnih baroknih opisnih raspleta, kako u slikanoj arhitekturi tako i figuralici te posebno ornamentici, a sa sve većim priklanjanjem strogim, jednostavnijim slikanim strukturama u kojima zamjećujemo klasicizirajuće tendencije.

Naručitelj zidnoga oslika najvjerojatnije je obitelj Oršić,³² kao glavni patron kapele, koja je nekoliko desetljeća prije u opremanju kapela svojih dvoraca u Gornjoj Stubici (između 1759. i 1762. godine)³³ i Gornjoj Bistri (između 1774. i 1777.)³⁴ također odabrala slikani medij za izvedbu retabala oltara. Štoviše, ti oslici mogu se pripisati upravo A. J. Lerchingeru (Gornja Stubica) i njegovoj radionici (Gornja Bistra) te možemo pretpostaviti da je obitelj za oslik u Slavetiću odabrala upravo Archera, kao slikara proizašloga iz te radionice. Bitno je istaknuti i da se u slavetičkoj crkvi i nekoliko desetljeća prije razmatranoga oslika susreće slikom predočeni retabl oltara – 1741. godine vizitator bilježi oltar sv. Nikole sjeverno uz vrata, a koji je *in muro picta*.³⁵ Nažalost, oltar se ne bilježi u zapisima idućih vizitacija, što može ukazivati na to da je najvjerojatnije ubrzo nakon spomenutoga zapisa bio preslikan. Taj zabilježeni oltar datacijom je blizak naslikanim pavlinskim oltarima na drvenoj podlozi – u kapeli sv. Ivana Krstitelja na Gorici pokraj Lepoglave (1731.)³⁶ i u kapeli sv. Petra u Petrovoj Gori (između 1739.-1745., uništen)³⁷ – što su prvijenci unutar našega korpusa iluzioniranih oltara.³⁸ Možemo stoga pretpostaviti da je odluka da se spomenuti oltar sv. Nikole u Slavetiću izvede kao naslikani potekla kao rezultat povezanosti obitelji Oršić sa svetičkim pavlinima – Oršići su u pavlinskoj crkvi u Sveticama imali obiteljsku grobnicu,³⁹ a naklonost pavlinskome redu pokazali su i odabirom sveca titulara za svoju kapelicu. Takve poveznice i utjecaji, kao i spomenuti iluzionirani oltari i oslici u dvorcima obitelji, mogli su biti od presudne važnosti i za odabir slikanoga

14. Zvonimir Wyroubal (?), segment zidnoga oslika na svodu svetišta, 1929. (?), župna crkva sv. Antuna Pustinjaka, Slavetić (snimila J. Nestić, 2014.).

Zvonimir Wyroubal (?), a portion of the vault painting in the sanctuary, 1929 (?), the parish church of St. Anthony the Hermit, Slavetić (photo by J. Nestić, 2010)

medija u oblikovanju retabla glavnoga oltara u slavetičkoj crkvi, pa i cjelokupnoga zidnoga oslika svetišta.

Intervencije na zidnome osliku tijekom 20. stoljeća

Računske knjige Župe Slavetić svjedoče o mnogobrojnim radovima koji su tijekom vremena bili izvođeni u unutrašnjosti i na vanjštini župne crkve.⁴⁰ Posebice su zanimljivi podaci o velikoj obnovi 1929. godine, za župnikovanja Nikole Hercega (župnik od 1909. do 1953.),⁴¹ kad je unutrašnjost crkve temeljito uređena. Iz župnikova dopisa Nadbiskupskom duhovnom stolu saznajemo: „Slike na zidovima, oltari – sve to nije obnovljeno od kada je crkva sagrađena. Bilo je dakle skrajnje vrijeme, da se sve to opet uredi. [...] Obratio sam se s mjesta na slikara profesora Zvonimira Wyroubala, koji je vrlo uspješno slikao župnu crkvu u Otočcu, te odmah započeo poslom. Slikanje crkve, potpuno uređenje četiri oltara, propovjedaonice, sakristije etc. proračunao je na 21.500 Dinara. Tijekom šest nedjelja potpunoma je posao dogotovljen [...]“⁴² Na obnovi crkve, dakle, tada je bio zaposlen slikar i restorator Zvonimir Wyroubal (Karlovac, 1. I. 1900. – Zagreb, 26. XII. 1990.),⁴³ koji je pritom izveo sljedeće radove: „popravak i izolacija vlažnoga zida, popravak ispucanog stropa i zidova u čitavoj unutrašnjosti crkve, struganje i krečenje crkve, bojanje prozora i vrata (unutarnja strana) te slikanje i dekoriranje čitave unutrašnjosti crkve s ‘*pet a la fresco*’ slika.“⁴⁴

Nažalost, izgled, sadržaj i smještaj navedenih pet fresko slika koje je Wyroubal izveo ne možemo znati sa sigurnošću, ali na fotografijama snimljenima tijekom restauratorsko-konzervatorskih radova 2010. godine zabilježen je mali segment mlađeg figurativnog slikanoga sloja na svodu svetišta – lice muškoga lika prikazano u profilu (sl. 14), koji bi mogao biti upravo iz 1929. godine.⁴⁵ Štoviše, i fotografija koja bilježi izgled svetišta 1970. godine (sl. 15) svjedoči o izmjenama izvornoga oslika za koje možemo pretpostaviti da su nastale uslijed spomenute obnove. Slikana arhitektura retabla pritom je zamjetno preoblikovana, tako da je u donjoj zoni preslikana u vidu jednoličnog parapeta koji se pruža cijelom širinom začelnoga zida, njegova arhitektura u srednjoj zoni ponešto je izmijenjena, a atika je u cijelosti pokrivena novim naličjem. I novonastala slikana struktura pritom je imala svojevrstu ulogu skladnog arhitektonskoga okvira, to jest dopune tabernakul oltaru. Na spomenutoj fotografiji prepoznajemo preinake i na vidljivom segmentu svodnoga oslika, čija je iluzionirana arhitektura u vidu izvorno lepezastih formi uvelike izmijenjena. Pritom zamjećujemo nove slikane profilacije arhitekture na svodu kojima je prekriven izvorni zlatni okvir još uvijek zadržanoga kartušnoga oblika u središtu, s tim da se slikani sadržaj unutar njega ne može jasno očitati. Kad je taj mladi oslik prvi put jednobožno preličen nije nam poznato, ali moguće je da je to bilo 1974. godine, kad je svetište preuređeno

15. Svetište župne crkve sv. Antuna Pustinjaka u Slavetiću, stanje 1970. godine. Preuzeto iz: KOŠČAK, ANĐELKO; BALOBAN, JOSIP; BALOBAN, STJEPAN 2011. Župa svetoga Antuna Pustinjaka u Slavetiću: prigodom proslave 350. obljetnice župe (1661.–2011.), Zagreb, 44.

Sanctuary of the parish church of St. Anthony the Hermit, condition in 1970 (cited from: ANĐELKO KOŠČAK, JOSIP BALOBAN, STJEPAN BALOBAN, Župa svetoga Antuna Pustinjaka u Slavetiću. Prigodom proslave 350. obljetnice župe (1661–2011), Jastrebarsko, 2011, 44)

prema nacrtima Mladena Fučića, pri čemu je prebojena i unutrašnjost crkve.⁴⁶

Restauratorsko-konzervatorski radovi u svetištu od 2004. do 2011. godine

Godine 2004. provedeni su istražni konzervatorsko-restauratorski radovi u unutrašnjosti slavetičke crkve. Tada su otvorene sonde i na zidovima svetišta kojima je potvrđeno da se iznad višestrukih naliča nalazi vrijedan fresko oslik.⁴⁷ Preko izvornoga oslika na zidovima je zabilježeno nekoliko slojeva jednobojnih premaza, najviše na donjem pojasu zida (pet slojeva), a oslik na svodu bio je prekriven modrim naličem sa zlatnim zvjezdicama. Posljednji sloj na zidovima cjelokupnoga svetišta bio je izveden fasadnom bojom u oker tonu. Ti su radovi također pokazali da je prije oslikavanja svoda svetišta nanesen novi sloj

žbuke,⁴⁸ najvjerojatnije zato da bi se izravnali pregibi starijega svoda i ujedno zid poput platna pripremio za iluzionistički oslik. Konzervatorsko-restauratorski radovi izvedeni 2008. godine⁴⁹ bili su usredotočeni na uokvireni prikaz sv. Antuna pustinjaka na atici iluzioniranoga retabla, koji je jedini od cjelokupnoga oslika do tada bio otkriven i mogao funkcionirati kao samostalna zidna slika. Zatečeno stanje prije tih radova uključivalo je nestručne intervencije i popravke slike, žbukane nadoknade velike pukotine, mnogobrojne sitne pukotine po cijeloj njezinoj površini, nečistoće i mikrobiološka onečišćenja, a na pojedinim dijelovima izraženo je bilo bljedilo oslika te ljuškanje površinskoga slikanoga sloja. Radovi su uključivali čišćenje zidne slike,⁵⁰ uklanjanje nestručnih ispuna pukotina žbukom te retuš koji je izveden tehnikom *tratteggio*. Konzervatorsko-restauratorskim radovima koji su trajali od 2009. do 2011. godine otkriven je cjelokupan fresko oslik svetišta. Zatečeno stanje prije ovih radova upućivalo je na ozbiljne statičke probleme svoda svetišta, koji je u većoj mjeri popucao u širokim procjepima djelomično nastavljenima i na gornjim dijelovima bočnih zidova, koji su bili nestručno zapunjeni.⁵¹ Radovima su ta oštećenja sanirana, konsolidiran je žbukani sloj, zidni oslik je otkriven i očišćen, izvedeni su potrebni retuši (tehnikom *tratteggio*) i rekonstrukcija pojedinih slikanih dijelova.⁵² Pritom su znatna oštećena oslika bila na iluzioniranom retablu glavnoga oltara, a zahtijevala su retuš većeg dijela njegove arhitekture te potpunu rekonstrukciju njegova desnoga dijela (stup i kapitel).⁵³

Obnovljeni zidni oslik svetišta župne crkve u Slavetiću, kao provedena ideja iluzionističke transformacije građene arhitekture unutar koje je uklopljen slikom predočen retabl glavnoga oltara, stoji na kraju svojevrzne vremenske lente pojave takvog opremanja sakralnih zdanja unutar hrvatske likovne baštine 18. stoljeća,⁵⁴ koju promatramo kao jednu od grana rasprostranjene umjetničke „mode“, suvremene i na širem srednjoeuropskom području. Štoviše, taj oslik pokazuje pomnu planiranost i cjelovitost, posebice u izvedbi oltarne nadgradnje, ostvarene u izrazito skladnoj kompoziciji iluzioniranoga i kvalitetnog drvenog retabla. Premda je oslik zadirao u podosta starije svetište, slikar je iskoristio mogućnosti manipulacije zidnih ploha slikanom arhitekturom te je transformirao strukturu u kasnobarokni ambijent koji je dodatno vizualno obogatilo crkvenu unutrašnjost, u kojoj je zidno slikarstvo prisutno još od četvrtoga desetljeća 18. stoljeća u bočnim kapelama.⁵⁵ Stoga su od iznimne važnosti i daljnji radovi na tim starijim oslicima,⁵⁶ kako bi se u cijelosti razotkrio stilski slojeviti crkveni interijer toga vrijednoga zdanja, u kojem smo prepoznali još jedan angažman u još uvijek zagonetnom nam umjetničkom opusu zagrebačkoga slikara Antuna Archera. ■

Bilješke

- 1 Prema tumačenjima Đurđice Cvitanović, kapela je građena oko 1600. godine. Više usp. ĐURĐICA CVITANOVIĆ, Crkveno graditeljstvo, u: *Skriveno blago iz riznice umjetničkih znamenitosti jastrebarskoga kraja*, (ur.) Stjepan Draganić, Zagreb, 1975., 15.; ĐURĐICA CVITANOVIĆ, Sakralna arhitektura baroknoga razdoblja. Knjiga I. Gorički i Gorsko-dubički arhiđakonat, Zagreb, 1985., 243.
- 2 [...] *ad vota et preces Magnifici quondam Balthasaris Orsich die 12. 7bris [Septembris] 1661 ab Illustrissimo et Reverendissimo Petro Petrechich Episcopo Zagradiensi ad categoriam Parochialis elevata*. Nadbiskupijski arhiv Zagreb (dalje NAZ), Protokoli kanonskih vizitacija (dalje KV), Arhiđakonat Gorica (dalje AG), Župa Slavetić (dalje Slavetić), 1821., (127/X), fol. 362.
- 3 Više o mijenama u gradnji i opremi crkve te obnovama tijekom vremena usp. ANĐELKO KOŠČAK, JOSIP BALOBAN, STJEPAN BALOBAN, Župa svetoga Antuna Pustinjaka u Slavetiću: prigodom proslave 350. obljetnice župe (1661.–2011.), Zagreb, 2011., 39-67.
- 4 Danas su kapele s titularima sv. Barbare (na sjevernoj strani, bliže ulazu), Majke Božje (na sjevernoj strani, bliže svetištu) i sv. Valentina (na južnoj strani). S tim titularima kapele se navode prvi put u zapisu vizitatora 1821. godine. Usp. NAZ, KV, AG, Slavetić, 1821., (127/X), fol. 362. Međutim, iz zapisa kanonskih vizitacija 1735., 1741. i 1757., 1767. i 1776. saznajemo i izvorne titulare tih kapela: sv. Marije (na sjevernoj strani, bliže ulazu; u godinama 1757. i 1776. bilježi se kao kapela Majke Božje Radosne), sv. Ane (na sjevernoj strani, bliže svetištu) i Bogorodice Sućutne/Žalosne (na južnoj strani). Usp. NAZ, KV, AG, Slavetić, 1735., (120/III), fol. 63.; 1741., (121/IV), fol. 290-291.; 1757., (122/V), fol. 95.; 1767. (122/V), fol. 355.; 1776., (124/VII), fol. 18.
- 5 Više o ikonografiji sv. Antuna pustinjaka (opata) usp. ANĐELKO BADURINA (ur.), Leksikon ikonografije liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, *sub voce* Antun Opat [Marijan Grgić], Zagreb, 1979., 118-119.
- 6 *Ara major, cujus mensa murata ita a pariete remota est, ut circumiri possit, constat Tabernaculo ligno inaurato Anno 1791 novitus facto [...]*. NAZ, KV, AG, Slavetić, 1821., (127/X), fol. 362. U ovom radu korišteni izvještaji konzervatorsko-restauratorskih radova ne navode je li zidna ploha koju zaklanja drveni tabernakul oltar također bila iluzionistički oslikana, a danas je ona riješena jednobojnim naličjem.
- 7 Prije izvedbe oslika najvjerojatnije je nanesen novi sloj žbuke u cijelom svetištu. Prema zabilješkama restauratora, prepoznat je na svodu svetišta: „Svod svetišta crkve Antuna pustinjaka otkriva nam još brojna niz manjih pukotina koje na prvi pogled nisu statičke prirode, to jest ne radi se o oštećenjima u samom građevinskom korpusu zida, nego je riječ o odvojenosti žbukanaog sloja od nosioca.“ Mario Kragujević, Slavetić, crkva svetog Antuna Pustinjaka. Druga privremena situacija o provedenim konzervatorsko-restauratorskim radovima, Zagreb, 2011., nenumerirane stranice.
- 8 Redovnički habit ukazuje na franjevačkoga sveca, a iako je prikazan bez svetačkih atributa, možemo pretpostaviti da se radi o sv. Antunu Padovanskome, čemu u prilog ide i izgled starijeg drvenog glavnoga oltara, o čemu je više pisano u nastavku teksta.
- 9 [...] *et Imagine Patroni in muro al'rinfrisco, ut dicimus, depicta [...]*. NAZ, KV, AG, Slavetić, 1821., (127/X), fol. 362.
- 10 Glavni oltar detaljnije se opisuje u zapisu vizitatora 1741. godine kad saznajemo da je u sredini imao sliku sv. Antuna Padovanskog koju su flankirale skulpture sv. Mateja, sv. Franje Serafinskog, sv. Margarete i sv. Elizabete; da je u gornjem dijelu u sredini bila slika na platnu s prikazom sv. Antuna pustinjaka, koju su flankirale skulpture arkandela Mihaela i Gabrijele; da je na njegovu vrhu bila postavljena skulptura uskrsloga Krista te da je dijelom koloriran, a dijelom pozlaćen. Usp. NAZ, KV, AG, Slavetić, 1741., (121/V), fol. 290. U pojedinim izvješćima razlikuju se bilježene svetačke skulpture na tom oltaru. Više usp. ANĐELKO KOŠČAK, JOSIP BALOBAN, STJEPAN BALOBAN 2011., (bilj. 3), 44. U zapisima kasnijih vizitacija, sve do novoga retabla koji se spominje 1821. godine, glavni oltar se ne opisuje detaljno, a u zapisu 1776. godine navodi se da je on djelo stolara i kipara. Usp. NAZ, KV, AG, Slavetić, 1776., (124/VII), fol. 18.
- 11 Doris Baričević je oltar autorski s oprezom približila mariborskom kiparu Jožefu Holzingeru (1735.–1797.). Usp. DORIS BARIČEVIĆ, Barokno kiparstvo sjeverne Hrvatske, Zagreb, 2008., 351.
- 12 Godine župnikovanja prema ANĐELKO KOŠČAK, JOSIP BALOBAN, STJEPAN BALOBAN 2011., (bilj. 3), 160.
- 13 Podatak je objavila Marija Mirković. Usp. MARIJA MIRKOVIĆ, Zidne i tabelarne slike u župnoj crkvi sv. Ivana Krstitelja u Novoj Vesi, u: *Sveti Ivan Krstitelj zaštitnik Hrvata. Povodom 200-te obljetnice župne crkve, 650 godina župe u Novoj Vesi i 900 godina Zagrebačke nadbiskupije i grada Zagreba*, (ur.) Stjepan Sirovec, Zagreb, 1990., 116. M. Mirković pritom bilježi i zapis iz Matične knjige vjenčanih 1770.–1789. iz Arhiva župe sv. Ivana u Zagrebu: 1778. *Majus, die 25 Copulatus est... Antonius Archer cum Catharina Risserin*.
- 14 Usp. LELJA DOBRONIĆ, Zagrebački Kaptol i Gornji grad nekad i danas, Zagreb, 1986., 134. Dobronić navodi zapis dokumenta za koji navodi AH [Arhiv Hrvatske], Općina Kaptol, kut. 17.: *Franc Post, malar, daje svoju hižu u Opatovini ležeću pored cirkve Franciškano Antonu Archeru, malaru*.
- 15 Usp. LELJA DOBRONIĆ 1986., (bilj. 14), 134.
- 16 JANKO BARLÉ, Povjest župa i crkava zagrebačkih. II. Župa sv. Ivana u Novoj Vesi (Pretiskano iz „Prosvjete“), Zagreb, 1899., 18.

- 17** Više usp. MIRJANA REPANIĆ-BRAUN, Autor zidnih slika u crkvi sv. Ivana na Novoj Vesi – Lerchinger ili Archer?, u: *Acta historiae arts Slovenica*, 72 (2002.), Ljubljana, 107-122.
- 18** Usp. MIRJANA REPANIĆ-BRAUN, Sedam darova Duha Svetoga. Zidne slike u Kominu prema predlošcima Johanna Georga Bergmüllera, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 27 (2003.), Zagreb, 197-206; i MIRJANA REPANIĆ-BRAUN, Tematika i autorstvo kasnobaroknih zidnih slika u Kominu i Visokom, u: Sveti Ivan Zelina i zelinski kraj u prošlosti, (gl. ur.) Ante Gulin, Zagreb, 2003a., 307-312.
- 19** „Dijelovi zidnoga oslika u župnoj crkvi sv. Nikole u Hrašćini koje vezujemo uz Archera prikazi su na sjevernom zidu i svodu svetišta – Sv. Izidor i Marica u kapeli sv. Izidora, Uzašašće Kristovo na svodu kapele muke Kristove te iluzionistički slikani oltari u crkvenom brodu pred trijumfalnim lukom. Njegov udio prepoznajemo također u izvedbi ornamenata i dijelova iluzionističkog okvira.“ MIRJANA REPANIĆ-BRAUN, Zidne slike [Hrašćina, župna crkva sv. Nikole], u: *Umjetnička topografija Hrvatske. Krapinsko-zagorska županija. Sakralna arhitektura s inventarom, feudalna arhitektura, spomen-obilježja*, (gl. ur.) Ivanka Reberski, Zagreb, 2008., 201.
- 20** MIRJANA REPANIĆ-BRAUN 2003a., (bilj. 18), 313-314.
- 21** Usp. MIRJANA REPANIĆ-BRAUN 2002., (bilj. 17), 115.
- 22** „Očigledno je da Archerov zagrebački susret s Lerchingerom nije bio slučajan niti jednokratn te se nameće pretpostavka da je on neko vrijeme bio članom slikarske radionice koja je na području Hrvatskog zagorja ostavila upečatljiv trag.“ MIRJANA REPANIĆ-BRAUN 2008., (bilj. 19), 208. Više o Lerchingerovu cjelokupnom opusu usp. ANICA CEVC, Anton Jožef Lerhinger, Ljubljana, 2007.
- 23** Više usp. MIRJANA REPANIĆ-BRAUN 2002., (bilj. 17), 113-116; MIRJANA REPANIĆ-BRAUN 2008., (bilj. 19), 200-201.
- 24** Popis pokretne i nepokrete imovine slikara Antuna Archera (*Inventarium Mobilis et Imobilis Substantiae denoti Antonii Archer Pistoris, A. 1808.*) pohranjen je u Hrvatskom državnom arhivu, a objavila ga je i protumačila M. Repanić-Braun. Usp. MIRJANA REPANIĆ-BRAUN 2002., (bilj. 17), 114-121.
- 25** Usp. NAZ, Nadbiskupijski duhovni stol, Oporučni spisi, sign. 783/1822. [Legrad, 26. VIII. 1798.]. Više usp. JASMINA NESTIĆ, Iluzionirani oltari XVIII. stoljeća na području sjeverozapadne Hrvatske, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2014., 193.
- 26** Iluzionirani oltari u crkvi u Hrašćini prvi se put u zapisima kanonskih vizitacija spominju 1796. godine kad se navode kao *depicta al fresco*. NAZ, KV, Arhidakonat Kalnik, Župa Hrašćina, 1796., (137/VIII), fol. 179-180. U starijoj vizitaciji iz 1771. godine ne bilježi se oprema crkve, a iz zapisa iz 1761. godine saznajemo da su svi oltari u crkvi drveni i kolorirani. NAZ, KV, AK, Hrašćina, 1761. (135/VI), fol. 78. Stoga te oltare možemo datirati u širok vremenski raspon, u godine između 1761. i 1796., ali prema njihovim oblikovnim karakteristikama možemo pretpostaviti da su nastali u posljednja dva desetljeća XVIII. stoljeća.
- 27** Mirjana Repanić-Braun ističe da bi zapis F:A: na prikazu sv. Elizabete koja daje lijek gubavcu na kominskom osliku mogao stajati za *Fecit Archer*, što bi potvrdilo Archerovo autorstvo toga oslika. Usp. MIRJANA REPANIĆ-BRAUN 2003., (bilj. 18), 204.
- 28** Archerovo autorstvo možemo pretpostaviti i na zidnom osliku u župnoj crkvi Presvetoga Trojstva u Legradu, danas gotovo uništenom te snažno preslikanom 1910. godine, koji je stoga i nezahvalan kao komparativno sredstvo za utvrđivanje njegove slikarske manire. Više o osliku usp. JASMINA NESTIĆ 2014., (bilj. 25), 191-193.
- 29** Na zidnome osliku u crkvi sv. Ivana Krstitelja u Zagrebu Mirjana Repanić-Braun prepoznaje „udjele dvojice autora, uz napomenu da i zidne slike u zavjetnoj crkvi Sv. tri kralja u Kominu (1779.) i zidne slike u župnoj crkvi sv. Nikole (oko 1790.) u nedalekoj Hrašćini, ukazuju na njihovu raniju, a i nešto kasnije ponovljenu suradnju“. MIRJANA REPANIĆ-BRAUN 2002., (bilj. 17), 110.
- 30** Više o osliku usp. MIRJANA REPANIĆ-BRAUN, Zidne slike u župnoj crkvi sv. Kuzme i Damjana u Kuzmincu. Prilog određivanju njihova autorstva, u: *Vis imaginis. Baročno slikarstvo in grafika. Jubilejni zbornik za Anico Cevc*, (gl. ur.) Barbara Murovec, Ljubljana, 2006., 291-314; ANICA CEVC 2007., (bilj. 22), 187-191.
- 31** Više o atribuciji zidnoga oslika usp. ANICA CEVC 2007., (bilj. 22), 156; MIRJANA REPANIĆ-BRAUN, Prilog istraživanju baroknog slikarstva u Hrvatskoj – zidne slike u Višnjici i Koprivničkom Ivancu, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 36 (2012.), Zagreb, 141-152.
- 32** Više o obitelji Oršić usp. ADAM GROF ORŠIĆ SLAVETIČKI (ur.), Rod Oršića, Zagreb, 1943.; VLATKA FILIPIČIĆ MALIGEC, ŽELJKA KOLVESHI, Grofovi Oršić u Hrvatskom zagorju, Gornja Stubica, 1996., 14; AGNEZA SZABO, Grofovi Oršić-Slavetički iz Gornje Bistre, u: *Zaprešićki godišnjak*, 9 (1999.), Zaprešić, 73-84.
- 33** Više o osliku usp. IVAN SRŠA, Zidni oslik u Oršićevoj kapeli sv. Franje Ksaverskog u Gornjoj Stubici, u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 26-27 (2000.-2001.), Zagreb, 94-112.
- 34** Iluzionirane retable možemo datirati između 1774., kad je kapela posvećena, i 1777. godine, kad se prvi put spominju u zapisu vizitatora. Usp. NAZ, KV, Arhidakonat Katedrala, Župa Bistra, 1777., (63/XIX), fol. 133-134.
- 35** *Penes portam ad partem Sept. Ara S. Nicolai in muro picta, in cuius superiore SSmae Trinitatis, in medio S. Valentinus florianus, ad latus S. Barth. et Benedictus, in corpore vero S. Nicol. ad latus SS. Sebast. et Rochus.* NAZ, KV, AG, Slavetić, 1741., (121/V), fol. 290.
- 36** Više o oltaru usp. SANJA CVETNIĆ, Kapela sv. Ivana Krstitelja na Gorici kraj Lepoglave – »pustinjačka« ikonografija, u: *Croatica Christiana Periodica*, 52 (2003.), Zagreb, 119-136.

- 37** Naslikani retabl na drvenoj dasci do 1965. godine nalazio se u kapeli u Petrovoj Gori. Za njega D. Baričević pretpostavlja da nije izvorno rađen za tu kapelu, nego da je mogao biti izveden za jedno od pavlinskih zdanja, najvjerojatnije kapelu pavlinske rezidencije u Veternici. Usp. DORIS BARIČEVIĆ, Pregled spomenika skulpture i drvorezbarstva 17. i 18. stoljeća u istočnom dijelu Hrvatskog zagorja, u: *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 76 (1972.), Zagreb, 301.
- 38** Za cjelokupni korpus iluzioniranih oltara u 18. stoljeću u Hrvatskoj usp. JASMINA NESTIĆ 2014., (bilj. 25).
- 39** Usp. ĐURĐICA CVITANOVIĆ 1975., (bilj. 1) , 15; ĐURĐICA CVITANOVIĆ, Svetice nekada i danas, u: *Kaj: časopis za kulturu i prosvjetu*, 9-10 (1977.), Zagreb, 31.
- 40** Računske knjige Župe Slavetić pohranjene su u Nadbiskupijskom arhivu u Zagrebu.
- 41** Godine župnikovanja prema ANĐELKO KOŠČAK, JOSIP BALOBAN, STJEPAN BALOBAN 2011., (bilj. 3), 173.
- 42** ANĐELKO KOŠČAK, JOSIP BALOBAN, STJEPAN BALOBAN 2011., (bilj. 3), 53. Autori kao izvor navode dokument br. 7146/1929 Nadbiskupijskog duhovnoga stola koji je pohranjen u Nadbiskupijskom arhivu u Zagrebu.
- 43** Zvonimir Wyroubal djelovao je kao restaurator i voditelj resturatorske radionice osnovane 1942. godine pri Muzeju za umjetnost i obrt, koja je 1948. godine pripojena Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti kao Restauratorski zavod JAZU-a, koji je preteča današnjeg Hrvatskog restauratorskog zavoda. Studij slikarstva pohađao je u Zagrebu od 1916. godine, a nastavio ga u Beču, Parizu i Italiji. Usp. DENIS VOKIĆ, Ferdo Goglia i Zvonimir Wyroubal – začetnici sustavne restauratorske dokumentacije u Hrvatskoj, u: *Muzeologija*, 41/42 (2004.-2005.), Zagreb, 189-192.
- 44** ANĐELKO KOŠČAK, JOSIP BALOBAN, STJEPAN BALOBAN 2011., (bilj. 3), 54. Autori kao izvor navode dokument iz spisa župnoga arhiva Slavetić koji je pohranjen u Nadbiskupijskom arhivu u Zagrebu.
- 45** Taj se slikani sloj posebno ne objašnjava u izvještajima konzultiranih konzervatorsko-restauratorskih radova. Prepoznajemo ga na fotografiji sonde u izvještaju iz 2004. godine [naveden u daljnjem tekstu], ali bez tekstualnih objašnjenja.
- 46** Usp. ANĐELKO KOŠČAK, JOSIP BALOBAN, STJEPAN BALOBAN 2011., (bilj. 3), 57.
- 47** Radove je izveo akademski slikar-restaurator Neven Kralj. Više o radovima usp. Neven Kralj, Izvješće o obavljanim restauratorsko-konzervatorskim istraživanjima zidnih površina unutrašnjosti crkve sv. Antuna Pustinjaka u Slavetiću. Prijedlog obnove i restauratorsko-konzervatorski radovi, 2004. U svojem izvještaju restaurator zidni oslik svetišta naziva oslikom nastalim u 19. stoljeću. Istodobno su izvedene sonde i u bočnim kapelama, brodu te pjevalištu.
- 48** Vidi bilj. 47.
- 49** Radovi su provedeni pod vodstvom Josipa Brekala, restauratora-konzervatora. O radovima više usp. Josip Brekalo, Adela Filip, Rosana Ratkovič, Crkva sv. Antuna, Slavetić. Izvještaj o konzervatorsko-restauratorskim radovima na zidnoj slici sv. Antuna, Zagreb, 2008.
- 50** Čišćenje je izvedeno kombinacijom otapala i wishab spužve. Vidi bilj. 49.
- 51** Radovi su provedeni pod vodstvom Marija Kragujevića, konzervatora-restauratora. Više o radovima usp. bilj. 7. te Mario Kragujević, Slavetić, crkva svetog Antuna Pustinjaka. Izvještaj o konzervatorsko-restauratorskim radovima na zidnom osliku u svetištu, Zagreb, 2014.
- 52** Prilikom retuša i rekonstrukcije zidnoga oslika kao vezivo je korišten *Tylose MH300* proizvođača *Kremer GMBH*, pigmenti istoga proizvođača te pigmenti proizvođača *Maimeri*. Usp. bilj. 7.
- 53** Usp. isto.
- 54** Uklopljenost iluzioniranoga oltara unutar cjelovitijih zidnih oslika svetišta ili cjelokupnog crkvenog prostora unutar naše likovne baštine nalazimo prvotno u opusu pavlinskoga slikara Ivana Krstitelja Rangera, u kapeli sv. Ivana Krstitelja na Gorici pokraj Lepoglave (1731.), kapeli sv. Jeronima u Štrigovi (oko 1744.), kapeli Majke Božje Snježne u Kamenici (1751.), kapeli sv. Jurja u Purgu pokraj Lepoglave (1752.).
- 55** Zidni oslici u bočnim kapelama bilježe se prvi put u vizitacijama 1735. godine. Usp. NAZ, KV, AG, Slavetić, 1735., (120/III), fol. 63.
- 56** U tijeku su radovi na sjevernoj kapeli bliže svetištu, pod vodstvom Lejle Koščević, konzervatora-restauratora. Više o izvedenim radovima na tom osliku 2013. godine, usp. Lejla Koščević, Slavetić, crkva sv. Antuna Pustinjaka. Izvještaj o izvedenim konzervatorsko-restauratorskim radovima na dijelu zidnog oslika svoda kapele Uznesenja Blažene Djevice Marije, Samobor, 2013.

Summary

Jasmina Nestić

WALL PAINTINGS IN THE SANCTUARY OF THE PARISH CHURCH OF ST. ANTHONY THE HERMIT IN SLAVETIĆ: A CONTRIBUTION TO THE STUDY OF THE WORK OF PAINTER ANTUN ARCHER

For the celebration of the 350 years of the parish in Slavetić, in 2011, the conservation work was completed on the wall paintings in the sanctuary of the parish church of St. Anthony the Hermit. All painted layers post-dating the original one were removed from the walls, presenting the illusionistic paintings that include the painted retable of the main altar. It has a simple architectural scheme, with a pair of columns visually flanking the tabernacle altar that stands on a built mensa, while its high attic is occupied entirely by the illusionistic depiction of St. Anthony the Hermit. The painted retable forms a distinctly harmonious whole with the wooden tabernacle altar that, as archival records tell us, originated in 1791. We can therefore assume that the painted retable, as well as the complete wall paintings of the sanctuary into which this altar composition was fitted, originated around 1791 or certainly within the last decade of the 18th century.

The illusionistic paintings cover all wall surfaces of the sanctuary, optically altering the actual architecture by enlarging, elevating and perforating the space. On the side walls of the sanctuary, an architectural structure of fluted half-columns, walls and cornice is painted, topped by the low illusionistic architecture of the vault zone that opens widely to the heavenly landscape with the depiction of St. Anthony of Padua and the Most Holy Trinity. The style characteristics of these paintings, especially the features of the illusionistic architecture and the figures, indicate that their author is painter Antun Archer, possibly aided by a collaborator or the workshop. More specifically, the wall paintings are in some portions very reminiscent of those in the parish church of St. John the Baptist in Zagreb (in the sanctuary and the Holy Cross Chapel) and the parish church of St. Nicholas in Hrašćina, which date from the same period as the wall paintings in Slavetić and are par-

tially attributed to Archer. He is known to have been active in Zagreb from at least the 1780s until his death (before 1808), and we can assume that he collaborated closely with the Styrian painter Anton Jožef Lerchinger on certain wall paintings in the churches of northwestern Croatia. The Slavetić wall paintings were probably commissioned by the Oršić family, who had the church (initially a chapel) erected on their estate, and were the chief patrons of the parish at the time the wall paintings originated. The same family chose the painted medium for the altar retables in their private chapels in Gornja Bistra and Gornja Stubica, which are attributed to Lerchinger, i.e. his workshop. This concurrence may indicate that the family was encouraged to also commission a painted altar for the Slavetić church and to hire Archer as Lerchinger's collaborator.

The wall paintings in the parish church in Slavetić have over time been overpainted on several occasions, first with a new painted architectural structure (1929), and later with monochrome coatings. The 1929 overpaint was applied during a major renovation of the church, when painter and restorer Zvonimir Wyrubal was paid for multiple tasks, among those the execution of five fresco paintings. The nowadays presented wall paintings and the specific altar arrangement in the sanctuary of the church in Slavetić stand at the endpoint of a kind of timeline of similarly painted churches that appeared within the Croatian art heritage of the 18th century, and are viewed as a branch of the widespread artistic *fashion*, also contemporary to the wider Central-European region.

KEYWORDS: *parish church of St. Anthony the Hermit, Slavetić, wall painting, illusionistic retable, Antun Archer, 18th century*